

FEKETE KÁROLY:

Pákozdy László Márton munkásságának homiletikai vetülete

ZUSAMMENFASSUNG

László Márton Pákozdy (1910–1993) ist im XX. Jahrhundert einer der richtungsweisenden Theologen der ungarischen Theologiegeschichte. Professor Pákozdy stellt eine wissenschaftliche Akribie und eine Möglichkeit des sprachlichen Ausdrucks dar, wie man sie nur selten findet. Besonders seine Predigten und Predigtmeditationen zeigen auf, wie meisterhaft er die Kunst beherrschte, den biblischen Text zum Reden zu bringen und die existentiellen Probleme des Hörers zu benennen. Das Eingehen auf die Situation seiner Zuhörer und Leser und die exakte Deutung des biblischen Textes waren bei ihm miteinander untrennbar verbunden.

Károly Fekete untersucht die Predigten nach ihrer Thematik geordnet und geht dann den verschiedenen homiletischen Aspekten nach: Textwahl, Exegese und Stil.

„Tudakozzátok az írásokat...!” (Jn 5,39)

„Minél többet bíz az Isten valakire, annál pontosabb, átfogóbb és személyesebb tájékozódásra van szüksége a Bibliában.”

(Pákozdy László Márton)

1. Az igehirdető Pákozdy László indulása

Pákozdy László Márton ösztöndíjas évei (1932–1937) és első szolgálati éveinek (1937–1945) teológiatörténeti-egyház-történeti élményanyaga életre szóló történelmi leckét adott számára. Az ösztöndíjas évek alatt a német egyházi harc hatása alá került, a Budapest–Pozsonyi úti gyülekezetben pedig már a jelenség romboló hatásainak kármentő szolgálatában lesz aktív szerepe az ébredési idők lázas idejében, amikor a zsidómentésben végez aktív szolgálatot. Mindezek megerősítik benne a helyes írásmagyarázat fontosságát, az Ige tiszta hirdetésének felelősségét, mert szemtanúja lett annak, hogy hová is vezet az ígétől való eltérés...

A német egyházi harc hatása alatt írta első nagyobb dolgozatait Pákozdy László a debreceni teológusok *Közlöny* című lapjában.¹ A *Theologiai Szemle* 1933–34. évfolyamában pedig tudósított a németországi egyházi harcok teológiai és nemzeti vonatkozásairól. Nemcsak a status praesensről adott beszámolót, de a Blut und Boden mítosz gyökereit és várható fejleményeit is elemezte. Pákozdy László

¹ PÁKOZDY: A német ébredés vallási vonatkozásai, in: *Közlöny* 63/8 (1933), 3–5.; 63/9 (1933), 3–5.; 63/10 (1933), 3–4.; 64/1–2 (1934), 8–10.; 64/3 (1934), 7–8.; 64/4 (1934), 10–11.

Márton részletesen bemutatta K. Barth: *Theologische Existenz heute* füzeteit, ill. jelentős még ebből az időből *A németországi egyház nagy kérdései egy nemzeti szocialista író könyve tükrében*² című tanulmány terjedelmű könyvismertetése. A Barth-füzetek ismertetése után óvó szavakkal fordult az olvasókhoz a recenzens: „Németországban nagy tűzzel folyik a keresztyénség germanizációja. Vigyázzunk, hogy nálunk mint turanizálás vagy »magyar vallás« föl ne üsse a fejét ugyanaz a betegség és hogy az egyházi és nemzeti küzdelemben meg ne feledkezzünk arról, hogy »először az Isten Országát kell keresnünk«.”³

Három hónappal a Barmeni Teológiai Nyilatkozat megjelenése után, a Közlöny 1934/1–2. szeptember–októberi számában *A Krisztus teljességéből táplálkozó Egyház* címmel írt egy prédikációt a Jn 1,14–16 alapján, amely a Nyilatkozat kifejezett hatása alatt, „az Egyház egyetlen létforrása Jézus Krisztus” gondolat alapján született. Többször is kifejezetten K. Bartha utalva tanít: „Barth, a legnagyobb református theologus Calvinus óta, azt mondja egyik legújabb tanításában a németországi egyházelyomással és keresztyén ellenes áramlatokkal kapcsolatban... Hűtlenné lett az egyház a kegyelemhez és az Igéhez, létének legfőbb, egyetlen feltételéhez. Ha meg akarunk újulni, az csak révükön lehetséges. Az Isten Igéje szabad érvényesülést, korlátlan fölségjogot követel magának. ... A nacionalizmusból, ám a politikának egyetlen más izmusából sem meríthet új erőt az egyház, csupán öngyilkossá lehet vele. A Krisztus mennyasszonya nem lehet államok, izmusok kitarthatja.”⁴

Erre a megérintettségre következnek majd az életveszélyt is magukban rejtő Pozsonyi *úti évek*, a gettójárás, a zsidómentés és az evangelizációk kora. A sok történet közül többször is, évtizedek múltán is felemlgette a következőt: „1945. január 1-én reggeli szürkület idején – mint szoktam volt – körülszaladtam a templomot, mi maradt... A dunai főbejáratnál szörnyű kép állt előttem. Két fiatal leány csupa sebbel és zúzódással. Nyilvánvalóan ki tudtak szökni a sorból, amikor a nyilasok a Duna-parton végezték gyilkos munkájukat. Megfagytak. Egészen világos lett számomra, évekre, nemzedékekre visszafelé és előre, hogy az Egyház egésze nem volt igazán a Vész idején menedék. »A templom zárva volt.« Úgy éreztem, nincs jogom szolgának érezni magamat (Dán 9,7), és úgy éreztem, befejezett az életem itt. Január 16-án reggel, amikor az első orosz katona hangját meghallottam, siettem fölfelé, hogy mondhassam: nincs német katona. A fiatal kárpátaljai katona, akivel mégis tudtunk valamit németül-oroszul beszélni, előre parancsolt. Letépte az oroszul fölírt svéd védettséget, elszakította svéd papíromat, 100 méterrel odébb folyt a harc, én meg ott álltam, és vártam. Egyszer csak azt mondta: a tábornok azt parancsolja, hogy vasárnaptól kezdve itt istentiszteletet kell tartani... A két hét véget ért, egyszerre kivilágosodott: szabad lesz prédikálni, lesz egyház.”⁵

Pákozdy László igehirdetői karaktere Bereczky Albert oldalán, a Pozsonyi úti években, 1937–1945 között bontakozott ki. A rendszeres és sok igehirdetéses szolgálata érlelte meg benne, hogy írjon és tanítson a tudomány és a gyakorlati igehirdetés

2 PÁKOZDY: A németországi egyház nagy kérdései, in: *Theológiai Szemle* 10/4–6 (1934), 348–352.

3 PÁKOZDY: Barth, Karl: Theologische Existenz heute, in: *Theológiai Szemle* 10/1–3 (1934), 228–233. 233.

4 PÁKOZDY: A Krisztus teljességéből táplálkozó Egyház, in: *Közlöny* 64/1–2 (1934), 6–7.

5 PÁKOZDY: Az Ebed Jahweh Deuterójesaja teológiájában, 261.

közötti szakadék áthidalásáról. Fontos, hogy ezt nem teológiai tanárként kezdte el (amolyan „akadémikus” módon), hanem gyakorló vallásoktató-segédlelkészként!⁶ Tanításában a teológiai tudomány és a gyülekezeti élet közötti élő, Szentlélek teremtette kapcsolatra mutatott rá. Később is megerősíti ezt a szándékát: „A »theológiai tudományok« fogságában vagy karanténjében tartogatott modern bibliatudományosságot be kell hozni az egyházak életébe: prédikációjába, oktatásába, mindenhová. Enélkül nem tudjuk az Evangéliumot egészen új jóhírként (valójában az ősit) hirdetni, úgy, hogy érezzék rajta a könyvvallássá válása előtti frissességének illata, olyan hallgatóknak, akik egy modern tudomány- és történeti kritikai gondolkodás által megszabott elmével hallgatják. Az üzenet rájuk már nem azért hat, mert egy csodálatos könyvből olvassák, hanem a megértett tartalmánál fogva.”⁷

2. A homiletikai segédanyagokat, vázlatokat közlő teológus

Pákozdy László elévülhetetlen érdeme, hogy egész pályája alatt azon munkálkodott, hogy a tudományos írásmagyarázatot az igehirdetés szolgálatába állítsa. Elkötelezettségét az a tény is bizonyítja, hogy a gyakorlati lelkipásztorkodás kérdéseivel foglalkozó hazai és európai szaklapokban igen nagy odaadással publikált. Homiletikai eligazításai ma is értékesek és érvényesek. Homiletikai vázlatokat, meditációkat és igehirdetéseket az alábbi lapokban találhatunk Pákozdy professzortól:

1932–1940	Közlöny
1938–1949	Református Igehirdető
1940–1943	Igazság és Élet
1944	Református Theologia
1949–1950	Református Gyülekezet
1949–1980	Református Egyház
1958–1981	Göttinger Predigt-Meditationen
1973–1978	Evangelische Predigtmeditationen

Pákozdy László Márton nemzetközi ismertségéhez jelentősen hozzájárult a Göttinger Predigt-Meditationen szerkesztőségéhez fűződő kapcsolata, amelyről több írásában is megemlékezett. Legrészletesebben a neves teológus-szerkesztő halálára írt nekrológiájában vall erről a *Hans Joachim Iwand emlékezete* című írásában.⁸

Külön előadást igényelne a fenti folyóiratokban megjelent 120-130 vázlat és igehirdetés elemzése. Általános jellemzőként elmondható, hogy 1. Pákozdy explikációs anyagai is az applikációra kihegyezetten jelennek meg. 2. Feldolgozásmódja mindig

6 Segédlelkési éveiről l. megjegyzéseit, PÁKOZDY: „Tulajdon kezünkkel munkálkodván”, in: *Igazság és Élet* 10/2 (1944), 22–28. 23.; Uő: Az Ebed Jahweh Deuterójesaja Theológiájában, 257–258.

7 PÁKOZDY: A szentkönyves vallások morfológiája, in: *Theológiai Szemle* 14/1–2 – Új folyam (1971), 19–27. 27.

8 PÁKOZDY: Hans Joachim Iwand emlékezete, in: *Theológiai Szemle* 3/5–6 – Új folyam (1960), 129–133. (különösen is: 132–133); Az igehirdetés válsága az Egyház válsága, in: *Theológiai Szemle* 11/5–6 – Új folyam (1968), 172–175.

textushoz kötött és nem merev modellekhez. Az ószövetségi textusok keresztyén értelmezése terén sem esik abba a hibába, hogy szolgálai módon éljen a sematikussá tett értelmezésmoделlekkel.⁹ Nem csatlakozik kizárólagosan sem a retrospektív modellhez, sem a szembenállásmoделlhez, sem a dinamikus, sem az analogikus moделl nem köti meg, hanem éppen azt alkalmazza, amit az adott textus műfaja, exegézise és belső dinamikája kíván. 3. Megfogalmazásaiból érződik, hogy a szakosodás világában is egy univerzális teológus szól az igehirdetéseiben és az aktuális helyzetre reflektálni képes igehirdető.

A fenti elvekből még a pikáns kázusok esetében sem engedett, amikor pl. Debrecen „felszabadulásának” 10. évfordulóján kellett ígét hirdetnie a debreceni Nagytemplomban¹⁰, vagy amikor az 1956-os forradalom debreceni sortüzei utáni egyik novemberi vasárnapon ment szószékre¹¹, vagy amikor az EVT Nairoiban tartott nagygyűlése idején kellett a Magyar Rádióban ígét hirdetnie¹².

3. Pákozdy László Márton munkásságának elvi-homiletikai öröksége

Az emlékülés szervezőitől kapott feladatomban az, hogy mutassam be a gyakorlati prédikációs segítőanyagok elvi alapozását. Az itt következő szinopszist Pákozdy László nyolc alaptanulmányából állítottam össze, amelyekből hűen rekonstruálható a Pákozdy által ajánlott út a bibliai textustól a prédikációig.¹³ A nyolc tanulmány közös magját kifejezetten homiletikai nézőpontból summázza A „tudományos” írásmagyarázat az igehirdetés szolgálatában (Református Igehirdető, 1946) és Az exegézistől az igehirdetésig (Theologiai Szemle, 1960) című Pákozdy-írás.

a) *Textusválasztás*: A textusválasztás kapcsán Pákozdy kiadja a jelszót: vissza a reformátorok írásértéséig! A reformációra hivatkozva elveti a perikóparendszer szerinti textusválasztást és ajánlja a lectio continua alkalmazását: „A perikópa-rendszer... két okból hozta annak idején az ókori és középkori egyház: a) Rá akarta szorítani a prédikátorokat, hogy bizonyos ciklusban minden fontos bibliai helyről prédikáljanak; b) ne nyúljanak nehéz, esetleg valamilyen eretnekséget támogató bibliai helyhez. A tervszerű bibliaolvasó kalauznak az a nagy haszna van, hogy a

9 Vö. MÖLLER: Von der Schwierigkeit, „homiletisch” zu Predigen und der besonderen Schwierigkeit, alttestamentliche Texte zu Predigen (HARMS–OCHEL–SELBACH hrsg.: *Wechsel – Wirkungen* 65/3), Waltrup, Verlag Hartmut Spenner, 1991.

10 PÁKOZDY: Az elrejtőzködő szabadító Isten, in: *Református Egyház* 6/24 (1954), 23–24.; 7/1 (1955), 19–20.

11 FEKETE: Pákozdy László Márton a professzor, in: *Református Egyház* 45/9 (1993), 213.

12 PÁKOZDY: Jogrend, igazságosság, békeesség, in: *Református Egyház* 27/12 (1975), 281–283.

13 Az összeállításnál használt PÁKOZDY-tanulmányok: Az exegézis, a dogmatika és az igehirdetés néhány határkérdése, in: *Theologiai Szemle* 18/4 (1942), 212–233.; Az Ótestamentum magyarázatának alapkérdései, in: MÓDIS (szerk.): *Csikész Sándor Emlékkönyvek IV*, 200–216.; A „tudományos” írásmagyarázat az igehirdetés szolgálatában, in: *Református Igehirdető* 26/5 (1946), 65–67.; 27/1 (1947), 1–5.; 27/3 (1947), 41–44.; 27/4 (1947), Borító II–III–IV.; Hogyan találjuk meg a Biblia szociális-etikai üzenetét?, in: BODONHELYI–GAUDY–MAKKAI (szerk.): *Az egyház a világban*, 47–80.; Az exegézistől az igehirdetésig, in: *Theologiai Szemle* 4/5–6 – Új folyam (1961), 140–154.; Hogyan prédikáljunk az Ószövetség igéi alapján?, in: ADORJÁN (szerk.): *Hirdesd az Igét... – Igehirdetők kézikönyve*, 53–63.; Az ecclesia visibilis jelentősége, in: Uő: *Tanulmányok I/II*, 164–166.; PÁKOZDY: *Bibliaiskola*.

prédikátorokat rendszeres bibliaolvasásukban vezeti, tanulásra készíti. ... a Biblia minden helyével foglalkoznia kell. ... A jó kalauznak természetesen föltétele, hogy lectio continua alapján vezessen.” „A reformáció elvetette a perikópa-rendszert, mert úgy látta, hogy az idők folyamán a prédikátorok kényelmességét, felelőtlenségét szolgálta. Zwingli is, Kálvin is éles, gúnyos szavakkal támadta – a folyamatos írásmagyarázás és prédikálás érdekében.”¹⁴ „Semmiféle perikópa, kalauz, káté stb. nem pótolhatja a Bibliának belső történeti, azaz szerves összefüggésben való ismeretét.”¹⁵

Pákozdy állandóan visszautalt a reformáció idejére, amikor felfedezték, hogy az ígehirdetés az eredeti szövegből él. Ennek illusztrálására idézi fel egyik írása a reformatori korból a zürichi Grossmünster reggeli „*Prophezei*” bibliaóráit: „A zürichi reformáció nemcsak arra törekedett, hogy az Írással ismerős, nagy lelkipásztori kara legyen, hanem arra is, hogy a gyülekezetet valósággal belegyökereztesse az Igébe, abban nagykorúvá, önállóvá tegye.”¹⁶ „Minden hívő köteles egyre mélyebbre hatolni az Igébe, a teljes Írásba.”¹⁷

A lelkipásztori-ígehirdetői egzisztencia ugyanis az eredeti szövegben való jártaságon múlik. „Ahhoz, hogy valaki felelősséggel és tisztán hirdethesse az ígét, az eredeti szövegen kell állnia. Ezért áldoztak olyan mérhetetlen sokat a kollégiumokra az atyák. Ezért gyökereztek olyan mélyen az Igében, mert igazán ismerték azt. ... Ezt az elvet földadni vagy megtagadni egyet jelent azzal, hogy valaki az egész reformációt megtagadja és téves dolognak tartja.”¹⁸

A protestáns orthodoxia idején fokozatosan ment feledésbe a sola scriptura és a historico-grammaticalis interpretáció reformatori elve, s következett a dialektikus szófacsarások fásasztó időszaka.

b) *A Biblia magyarázása (exegézis)*: Pákozdy kifényesítette és központivá tette azt a három reformatori elvet, amellyel az ígehirdetés minőségét befolyásoló hermeneutikai kulcsokat ad:

- *vera theologia est grammatica* – vagyis a nyelvi megértés nélkülözhetetlen;
- *sola scriptura* – a Szentírás-értelmezést semmi, még a dogmatika sem befolyásolhatja;
- *scriptura sacra sui ipsius interpret* – az önmagát magyarázó Szentírás belső bizonyágtétele a szövegösszefüggés, a kontextualitás következetességét igényli.

Üzenetet csak az adhat tovább, aki üzenetet kapott. Ígét csak az hirdethet, aki maga is kapott Ígét. Az üzenetet igazán és teljes hűségben csak az eredeti szövegből lehet kapni. Elsődleges a megértés-megismerés fogalmi-tartalmi szempontból, hogy aztán jöjjön a cselekedet, a rátett élet engedelmessége.

Pákozdynál a „vera theologia est grammatica” – elv megvalósulása azt eredményezte a nyelvi megértésben, hogy az exegézist a Kijelentésig visszavezető útként

14 PÁKOZDY: Az exegézistől az ígehirdetésig, in: *Theológiai Szemle* 4/5–6 – Új folyam (1961), 140–154., 146.

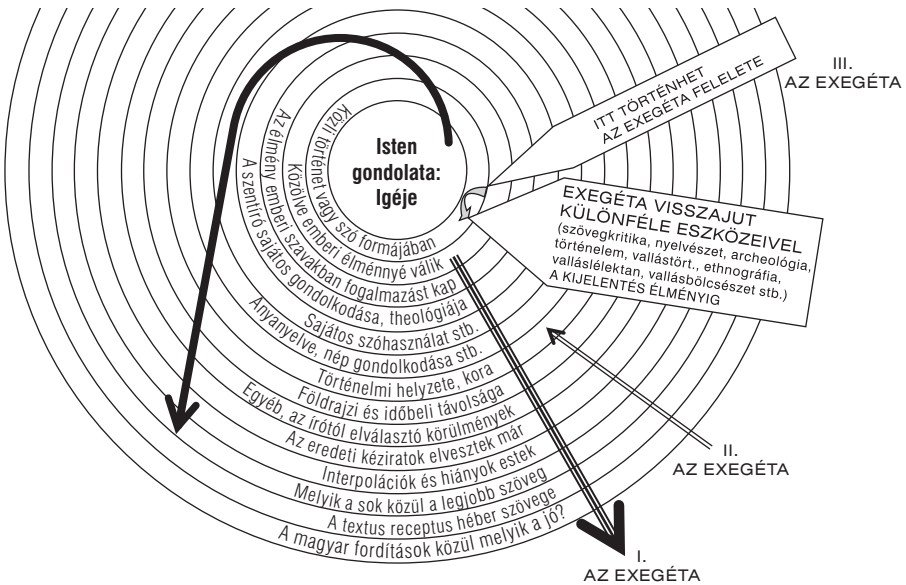
15 PÁKOZDY: Bibliaiskola, 13. A kiragadott textusok és igék használatához lásd uo. 13–19. oldalakat.

16 PÁKOZDY: A reformatori kor bibliaórái Zürichben, in: *Theológiai Szemle* 12 (1941), 106–108., 106.

17 Uo. 108.

18 PÁKOZDY: A „tudományos” írásmagyarázat az ígehirdetés szolgálatában, in: *Református Igehirdető* 26/5 (1946), 65–67., 65–66.

ábrázolta (*methodus* = *meta+hodus* = visszafelé vivő út). Ahhoz, hogy a szentíró eredeti gondolatáig, „a rábízott Kijelentésig visszajuthasson, meg kell járnia azt az utat visszafelé, amelyet az Ige tett meg mai formájáig, azaz: le kell győznie ezeket a szigetelőrétegeket, akadályokat; mégpedig mindegyiket a megfelelő („tudományos”) eszközzel.”¹⁹

Az exegézis menetrendje Pákozdy László Márton szerint:

1. Minden szónak a megértése (*szövegexegézis*) a segédtudományok egész armatúrájának a segítségével, el egészen a megfelelő jó magyar szó vagy kifejezés megtalálásáig vagy megalkotásáig.
2. Minden szó megértése ugyanolyan módon *a mondat összefüggésében*.
3. Minden mondat megértése *a bibliai szakasz összefüggésében*.
4. A bibliai szakasz *részeinek és egészének megértése a bibliai könyv és az egész Biblia egészében*.
5. A magyarázat befejező *koronája* – *az a jó fordítás*, amelyet hallván, tüstént megért az ember.

„Az exegézis munkájának a derekas része a fordítás elé esik. Hogyan is lehetne az exegézis alapja a fordítás, amikor az eredménye; hogyan fordíthatnók le a szöveget, ha nem értettük meg előbb szóról szóra, mondatról mondatra? Az ige hirdetés számára is a szövegexegézisből kiinduló jó fordítás adja a legtöbb mondanivalót.”²⁰

¹⁹ Uo. 27/3 (1947), 41–44., 42.

²⁰ PÁKOZDY: Az exegézistől az ige hirdetésig, in: *Theologiai Szemle* 4/5–6 – Új folyam (1961), 140–154., 147.

A Szentírás-értelmezést nem befolyásolhatja semmi. Pákozdy ezt azzal indokolta, hogy az exegézisben is megvan a „Simmelweis-törvény”, ami „csak egyirányú utca (életveszélyes a boncolóasztaltól a szülőágyhoz menni, visszafelé nem): az exegézis a módszerei követelmények megtartásán kívül más parancsot sehonnan arra nézve nem kaphat vagy fogadhat el ezen az egyen kívül, hogy a szöveg jelentését pusztán föltárja.”²¹

Két területre külön is rámutatott Pákozdy, amely a Szentírás-értelmezés befolyásolására kísérletet tehet. Az egyik példa a dogmatika, a másik példa a valláspedagógia területéről illusztrálja óvását.

A *dogmatikával* kapcsolatban állítja: „A grammatikai-históriai, azaz tudományos megértés előbbre való, mint a tanalkotás ... a Biblia magyarázásának az egyházi és egyéni hitvallástól és dogmatikától elérhető legteljesebb függetlenségben kell történnie, mert az írásmagyarázat csak így teljesítheti szolgálatát az Egyház, illetve a dogmatika iránt. A Biblia fölötté áll az Egyháznak és dogmatikájának. Ez utóbbinak kell a Bibliához igazodniok.”²²

A *valláspedagógiához* a „*József története a Bibliában és a vallásoktatásban*” című írása arról szól, hogy a kortárs hitoktatási vezérkönyvek a József- és Jákóbtörténeteket az erkölcsi eszmény romantikus írásértése alapján moralizálásra használták. A félreértést így summázza a cikk: „Az egész-egy József történet központi mondanivalója... a kegyelmesen szerető, mert üdvtervét minden emberi bűn és ártatlanság ellenére is (sőt mindezt eleve fölhasználva) végrehajtó Isten. Ennek a központi gondolatnak a helyére kell odalépni a tanterv szerint a szülői és testvéri szeretet moráljának, miközben a bibliai történet cél helyett eszközzé válik.”²³

Az Egyház életében egyedül a Szentírás a norma normans – a szabályozó mérték. Minden egyéb norma csupán norma normata – szabályozott mérték.

Az *exegézis és az igehirdetés világos megkülönböztetése* Pákozdy László Márton egyik *vesszőparipája*. „Az elemző íráskritika keveset hozott a prédikátor konyhájára, ha olyan életszokása volt, hogy olcsó ajándékból terítsen naponta asztalt magának és a rábizottaknak, és nem fáradságos munkával egye kenyerét.”²⁴ Az exegézis nem igehirdetés. Az igehirdetés több mint exegézis, de exegézis nélkül nem igehirdetés: fundamentumának mindig az exegézisnek, a helyesen megértett Igének kell lennie. „Értékrendben az exegézis önmagában lehet befejezett, de az Élet bizonyossága szerint önmagában csak torzó. Egésszé-életté a bizonyágtevő továbbadásban: az igehirdetésben válik. Isten továbbadott Igéjévé prédikálva lesz. Exegéták sokszor nem törődtek azzal, hogy mielőtt szólnának, nagyon komolyan hallgatniok és figyelniök kellene: a szövegre, az egy-eredetire; hogy a szöveg az Úr, ők csak szolgálói annak. De ugyanígy az igehirdetők is beleesnek ebbe a hibába; ők

21 PÁKOZDY: Hogyan prédikáljunk az Ószövetség igéi alapján?, in: Adorján (szerk.): *Hirdesd az Igét... – Igehirdetők kézikönyve*, 53–63., 54.

22 PÁKOZDY: Hogyan találjuk meg a Biblia szociális-etikai üzenetét?, in: Bodonhelyi-Gaudy-Makkai: *Az egyház a világban*, 47–80., 58.; –Vö.: Pákozdy: *Az exegézis, a dogmatika és az igehirdetés néhány határkérdése*, in: *Theologiai Szemle* 18/4 (1942), 212–233.

23 PÁKOZDY: *József története a Bibliában*, in: *Református Gyülekezet* 1/10 (1949), 21–32., 28.

24 PÁKOZDY: *Miről és hogyan tesz bizonyágot az Ószövetség?*, in: *Theologiai Szemle* 6/9–10 – Új folyam (VI), (1963), 257–265., 258.

is mennyiszer nem törődnek azzal, hogy mielőtt szólnának, előbb hallgatni kell az igaz üzenetre; sokszor pedig fáradságos munkával és verejtékezéssel kell az üzenetért megküzdeniök. Így történt, hogy exegéták egyéb tudományt adtak exegézis helyett; igehirdetők pedig legfeljebb mottóért nyúltak a Bibliához, a lelkük tudatos vagy tudatalatti világában régen kész mondanivaló (semmiképp sem 'prédikáció', ha még oly tökéletes 'dispozíciója' és homiletikai tudománymije volt is neki) számára.²⁵

A *Scriptura sacra sui ipsius interpret* elve miatt a bibliai teológiai összefüggések jelentőségét hangsúlyozta az igehirdetés szempontjából Pákozdy. Folyamatosan képviselte azt, hogy a helytelen bibliaszemlélet következménye a rossz bibliahasználat, ami a Bibliát atomizálja, darabokra szedi, az egyes darabokat elszigeteli. „A hitnek tartalma is van és ez a *teljes üdvtörténet*, úgy, amint azt nekünk a teljes Biblia tudósítja. A *teljes* Bibliát egyik *részlete* sem helyettesítheti, még a legmagasztosabbnak hitt részlete sem. ... Az egészséges keresztyén lélek mindennap a teljes igéből él (Mt 4,4), tehát: az egyetlen versecskét is az egésznek az összefüggésében érti és az egésznek a világosságában látja: beállítja – mielőtt magára alkalmazná – a kijelentéstörténetnek abba a korszakába, ahol először elhangzott, beleéli magát az első helyzetbe, s csak azután alkalmazza magára, ha alkalmazható. E módszer hiánya a tévelygések és szakadások alapoka. ... A kiszakított igébe minden gondolat könnyen beleolvasható, mert a szavak sok mindent magukba tudnak fogadni, de a Bibliának csak egy értelme lehet.”²⁶

c) *Az igehirdető személyes döntése az exegézis föltárta „üzenet” alapján*

Ha az igehirdető számára világossá vált az üzenet, ami meg van írva, akkor áll az előtt a már nem tudományos, hanem létébe vágó (egzisztenciális) kérdés előtt, hogy magát az immár megértett üzenet címzettjének tartja-e vagy nem, azaz csupán megértőjének és megértetőjének.

„Hogy a 'betű', az 'írás' igazán *igévé*, azaz isteni erővel teljes és hatalmas hatékony szóvá tudjon válni, ahhoz két dologra van szükség – Pákozdy szerint:

1. Olyan egyszerűen és ugyanazt kell értenünk a szövegen, amit azon az első kimondója értett, tehát nem szabad azonnal valami »lelki« értelmet beleerőszakolni.

2. Isten Lelkének el kell végezni azt a munkát a régi ige és az emberi lélek között, amely – a bibliai régi helyzet és a mai ember helyzete közötti *azonosság (analógia)* alapján – következtében a keresztyén ember megérti, hogy neki is ugyanazt üzeni az Isten. Amíg Náthán beszélt, Dávid értett minden szót; amikor azután Náthán rámutatott és azt mondta, hogy »*Te vagy az az ember.*...« (2Sám 12,17), akkor tudta meg és fogadta el, hogy róla van szó a példázatban.²⁷

A fenti második pont arról tanúskodik, hogy Pákozdy professzor tudatosította a *Szentlélek szerepét* az igehirdetésre készülési folyamatában: „A Szentlélek világosságot és erőt ad. Fölgyújtja körülöttünk a fényt, de nem rendezi át helyettünk a viszonyokat. Egyenest megköveteli tőlünk, hogy észrevegyük magunk körül a

25 PÁKOZDY: A tudományos írásmagyarázat, in: *Református Igehirdető* 27/1 (1947), 3–4.

26 PÁKOZDY: *Bibliaiskola*, 14–15.

27 Uo. 16–17.

valóságot, az ember és a világ egész valóságát, mert azt a Teremtő az ember megismerése és az uralkodása alá vetette. A Szentlélek nem kizárja, hanem serkenti az emberi megismerésnek éppen azt a »profán« fajtáját, amelyet a szó hétköznapi értelmében nevezünk megismerésnek, el egészen a mai társadalomtudományig. ... Az emberi ismeret akkor válhatik a Szentléleknek való engedelmesség közben eszközzé, ha a dolgoknak megfelelő – valóságos ismeret. ... Az igehirdetés szolgálatára vállalkozó ember intelligenciája és ismerete tekintetében a Szentléleknek maximális igényei vannak. Nem mintha Isten mindenhatóságának föltétlen szüksége lenne teológiai és profán tudásunkra, hanem azért, mert nincsen szüksége a kártékony műveletlenségünkre sem.²⁸

d) Az üzenet megfogalmazásakor tekintetbe kell venni a hallgatóságot is

Manapság ezt természetesnek tartjuk, de ne felejtjük el, hogy Pákozdy László Márton ezt az aspektust akkor hangsúlyozta, amikor még a gyakorlati teológia empirikus fordulata éppen csak elkezdődött. A dialektika teológia hatására egy ideig letűnt az igehallgatókra való odafigyelés, mert a Deus dixit elvet vallók csak a megszólaló igére koncentráltak. Ebben éppen az 1960-as évek hoz változást, és két határozott hangot Pákozdy is meg kellett, hogy halljon. Először is, a hallgatóságra figyelés témáját az a Hans Joachim Iwand képviselte, aki Pákozdyt is bevonta a Göttinger Predigt-Meditationen (GPM) szerkesztőinek és szerzőgárdájának sorába. H. J. Iwand hirdette meg a GPM homiletikai programját, amely a „wirkliche Welt”-et, mint a prédikáció kritériumát határozta meg a szerkesztési alapelvek között. Hozzá tartozott a lap profiljához a prédikációt hallgató gyülekezet valóságának, helyzetének komolyan vétele is, valamint a történeti és lelkigondozói szituáció feltérképezése.²⁹

A kortársak közül a másik sajátos felfogást az ökumenikus körökben ismert Ernst Lange képvislte. Ernst Lange: *Tézisek a prédikáció elméletéhez és gyakorlatához* című tanulmányában így ír a homiletikai szituáció jelentőségéről: A homiletikai szituáció az a szituáció, amely a prédikáció számára kihívást jelent. Egyrészt külsőleg meghatározott: egy alkalomra történt felkérés által, a vasárnapi istentiszteleti gyülekezet által, a hitoktatás vagy a lelkigondozás által. Fontos, hogy minden ilyen esetben az egyház korábbi prédikációinak *hatástörténetével* is dolga akad az igehirdetőnek.

Az igehirdetőt arra készíti a megbízatása, hogy a prédikációt kihívó szituációra a tudatos részvételt (participációt) alkalmazza, amennyire az lehetséges, javasolja E. Lange. A probléma dialektikája a következő: minél kevésbé részese a prédikátor annak a helyzetnek, amely prédikációját megköveteli, annál pontatlanabb, céljavesztettebb és érthetlenebb a bizonyágtétele. ... Minél intenzívebben keresi viszont a részvételt (participációt) a nevezett helyzetben, annál bizonyosabban „elnémul a szava”. Hallgatóinak kísértései, kétségei, lázadásai, közönyössége és félreértései őt magát terhelik meg.³⁰ Az igehirdetőt a tudatos szituációelemzés óvja meg mindkét buktatótól.

28 PÁKOZDY: Az exegézistől az igehirdetésig, in: *Theológiai Szemle* 4/5–6 – Új folyam (1961), 140–154., 144.

29 HERMELINK: Die homiletische situation, 31–40.

30 LANGE: Chancen des Alltags. Überlegungen zur Funktion des christlichen Gottesdienstes in der Gegenwart, 325–326.

Ezt a homiletikatörténeti háttérrel ismerve egészen újat jelentett az, hogy Pákozdy azt tanította és tételeken fel is sorolta, hogy a készüléskor figyelembe kell venni azt a történeti helyzetet, amelyben a prédikáció hallgatói élnek. Szerinte, „a megszólítandó gyülekezet ismeretébe beletartozik:

1. A hallgatóság múltja, egyháza egész történetével együtt.
2. A hallgatóság érvényes történeti hitvallása, amely megszabja erényeit és jellemzi esetleges hibáit, engedetlenségét.
3. A hallgatóságnak a nagyobb egyháztestekhez (országos egyház, felekezeti világszövetség, ökumené) való viszonya.
4. A hallgatóság nemzeti múltja.
5. A hallgatóság társadalmi, politikai, gazdasági múltja.
6. A hallgatóságot ténylegesen hordozó társadalom ismerete.
7. Az emberiséget mindenütt (tehát többé-kevésbé a gyülekezetben is) mozgató szellemi és anyagi erőtevézők ismerete (pl. a béke, az atomenergia, a kolonizmus, a polgári szabadságjogok, a nemzetközi jogrend kérdései).
8. A sokértelmű múlt és a sokrétegű jelen, a jövő felé tett irány hitvallásszerű fölismerései (gyülekezeteink, országos egyházi szerveink, nemzetközi egyházi világszövetségi és egyházközi szervezeti döntések) ismerete.

Ezekben az egyház (az egyházak) értelmezi a maga útját: a fönti tényezők ismeretében, Isten ígéjére hallgatva, üzenetének engedelmeskedni óhajtva, fölméri a múltat és irányt vesz a jövő felé.”³¹

e) A helyes igehirdetés dinamikus történetét indít az egyházban

A helyes igehirdetés dinamikus történetét indít az egyházban tétel Pákozdynak, a *Pastoraltheologie* című teológiai folyóirat 80. születésnapjára készült írásában fogalmazódik meg, amelyet *Az ecclesia visibilis jelentősége az Egyház kontinuitásában* címmel írt.³² „Az Egyház a kerygma továbbadása által keletkezik: (válik láthatóvá) az Evangélium, mindkét szövetségi kor örömezetének hirdetése által. Az Egyház ott »történik«, ahol az Ige meghallásának következménye engedelmes, bizonyágtevő, hiteles magatartás ennek a világnak a problémái között minden korban és minden helyen.”³³

Ami ebben a Günther Ruprecht Kiadót köszöntő tanulmányból szembeötlő, az az, hogy itt Pákozdy szavai mögött a Barmeni Hitvalló Zsinat Teológiai Nyilatkozatának 3. tétele áll,³⁴ ahol az irat Krisztus egyházának széles körű tanúságtételéről

31 PÁKOZDY: Az exegézistől az igehirdetésig, in: *Theológiai Szemle* 4/5–6 – Új folyam (1961), 140–154., 144–145.

32 PÁKOZDY: Az ecclesia visibilis jelentősége, in: Uő: *Tanulmányok I/II*, 161–166.

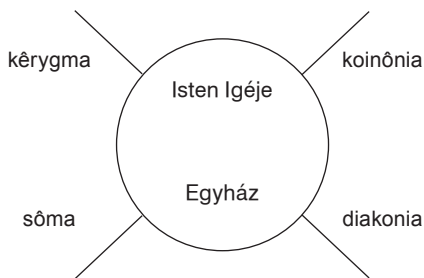
33 Uo. 162.

34 *Barmeni Teológiai Nyilatkozat 3. tétel* (1934): „Az igazsághoz ragaszkodva növekedjünk fel szeretetben mindenestől öhozzá, aki a fej, a Krisztus. Az egész test pedig az ő hatására egybeilleszkedve és összefogva, a különféle kapcsolatok segítségével és minden egyes rész saját adottságának megfelelően működve gondoskodik önmaga növekedéséről, hogy épüljön szeretetben.” (Ef 4,15–16) – A keresztyén egyház testvérek közössége, amelyben Jézus Krisztus az Igében és a sákramentumokban a Szentlélek által, mint Úr, jelenvalóan cselekszik. Az egyháznak hitével éppúgy, mint engedelmes-ségével, üzenetével éppúgy, mint rendjével, a bűnös világ közepette, mint a megkegyelmezett bűnösök egyházának arról kell bizonyágot tennie, hogy kizárólag a Krisztus tulajdona, kizárólag az Ő vigasztalásából és az Ő útmutatásából, az Ő megjelenésének várásában él és óhajt élni. – Elvetjük azt a hamis tanítást, hogy az egyház üzenetének és rendjének alakját saját tetszésére, vagy a mindenkor uralkodó világnézeti és politikai meggyőződés változására bízhatná.”

tanít, s az egyház legfontosabb jellemzőit ugyanabba a négyes szempontrendszerbe sorolja, ami a barmeni tétel felosztásában is megtalálható:

- a „testvérek közössége” (*koinonia*),
- az igehirdetéssel és a sákramentumokkal Krisztus cselekvő jelenléte valósul meg a Szentlélek által (*kerygma-martyria*),
- hite és engedelmessége, igehirdetése és rendje a Krisztus tulajdonjogát tükrözi (*soma és leiturgia*),
- tagjai megkegyelmezett bűnösök a bűn világában, akik Krisztus vigasztalásából, útmutatása szerint és Őt visszavárva, szolgáló életet élnek (*diakonia*).

Pákozdy tulajdonképpen a Barmeni III. tétel magyarázatával köszöntötte a neves könyvkiadót. A négy szempontot egy ábrába sűrítette, majd az alábbiak szerint értelmezte:

1. A kerygma hű továbbadása az, amikor az igehirdetés az embereket a maguk szituációjában szólítja meg.
2. A helyes igehirdetés közösséget, koinoniát teremt. Az őskeresztyénség idején ez az asztalközösségben csúcsonyult ki. Ennél az asztalnál újraéledt az ősi szövetségi szolidaritás.
3. Ahol közösség van, ott látható módon is meg akar jelenni a megtapasztalt üzenet, mint rend, mint testvéri közösség, kölcsönös alárendeltség. Reformátori elődeink ezt értik a fegyelem alatt.
4. Az Egyház nem azért van, hogy csak legyen, hanem hogy általa az Úr szolgálata (*diakonia*) emberi történelemmé legyen.

Pákozdy így summázza ennek a szemléletmódnak a jelentőségét és bemutatja szerves összefüggéseit: „Ennek a sokféle dinamikus eseménynek az a rendeltetése, hogy egymást kölcsönösen megőrizték, kiegészítsék, oltalmazzák, egymással »kommunikáljanak«, Isten népének láthatóvá válását munkálják és Isten népében Jézus Krisztus a Szentlélek által munkálkodhasson. Ha valamelyik (*kerygma, koinonia, soma, diakonia*) fogyatékosnak mutatkozik, akkor a többiekben is kár esik. Ki hisz annak az egyháznak, amely ugyan tiszta tant hirdet, de testvériség helyett hatalmaskodó uralmi struktúrára épül? Mi haszna a mégoly bensőséges közösségnek, ha tagjai nem hallgatnak az Igére, fegyelmezetlenek és csak magukért élnek? Ugyan ki tud hinni annak az egyháznak, amelyet egy erős rend és fegyelmezés fog össze, de fogyatékos az igehirdetés, liturgiájából kirekeszti Istent és nem érez felelősséget a viláért? És nem ugyanez érvényes-e akkor is, ha az egyház kizáró-

lag szekuláris nyilvános tevékenységet és szolgálatot végez, nagy institúciót épít ki magának (ún. munkaágakat=Werke), de a másik három tevékenysége hiányozna? ... Az Egyháznak mindig látnia kell ezt az eljövendőt. Ez megóvjá az idők és az emberi-világi struktúrák változásaitól, megőrzi a kísértésektől, amelyeket már Pál apostol is meglátott az ún. *systhematizesthai to ainoni touto* (Róm 12,2 vö. 1Pt 1,14), a szekuláris struktúrák átvételétől azok helyett, amelyek az Egyház lényegéből fakadnak. Így vette át a birodalmi egyház (Reichskirche) a Római Birodalom struktúráját, a középkori egyház pedig a pápaságban és a hierarchiában a feudális rend modelljét. A reformatori egyházak sem mentesek sehol sem ennek kísértésétől. Ezért van a református egyháznak az *ecclesia visibilis* és látható struktúráinak jelentősége.”³⁵

f) Az *igehirdetés megfogalmazásában döntő a helyes és jó magyar nyelviség és a közérthetőség*. Miért? Pákozdy László Márton így válaszol erre: „A bibliai gyökerektől elszakadó prédikátor csodálatos módon nyelvében is beteggé válik. A felületes és opportunistá ember hivatása területén álcázni kezdi önmagát, s kiöltözik szavakba, bevált formulákba. ... A reformátor prédikátoroktól örökölt biblikus beszédet a XIX. sz. során befödte a nemzeti és érzelmi dagály, a tudományoskodás és a szépészkedés, a keresett magyaroskodás. Rajta hagyta nyomát az idegenből jött pietizmus és ébredés stílusának sok változata a szabóladáritól a szikszai benjámini-ig. A dialektikai teológia emésztetlen fordítmányai mind szavakban, mind szerkesztésben ólomként terhelik még ma is (1961). ... A nyelv leleplez bennünket. Nem világosak a gondolataink? Talán nem is tiszták! ... Teológiai és egyházi újjászületésünknek egyik óramutatója... a teológiai nyelvünk folyamatos... tisztogatása és tisztulása lenne.”³⁶

Végigkövetve Pákozdy László homiletikai tanácsait a textusválasztástól az igehirdetés megfogalmazásáig, minden ízében azt üzeni a fenti tanításával, hogy Isten igényessége többre kötelez bennünket, mint amivel mi megelégszünk és készülésközben megbékélünk. Hogy milyen mélyen kell keresnünk Pákozdy László igehirdetési szemléletének és igehirdetői attitűdjének gyökereit, arra akkor találunk rá, ha tudjuk, hogy ő érezte és vallotta a fokozott lelkipásztori felelősség súlyát. Vallotta, a lelkipásztori megtérés több, mint az egyszerű hívő ember megtérése. Hogyan kell ezt érteni? Pákozdy szerint: „egyéni »theologusi« istenhirdető életünk megújulása, lelkipásztori »megtérésünk« leglényegesebb mozzanata az lesz, ha szövetségre lépünk az írott Ige tövises csipkebokrából szóló Istennel az eredeti szöveg alapján. A lelkipásztor megtérése mindaddig csak közönséges keresztyéni »megtérés«, amíg »bűneit bánja és új életet kezd« abban a mértékben, ahogy az minden keresztyén emberre nézve szükséges. Az sem jelent természetesen sem-

35 PÁKOZDY: Az *ecclesia visibilis* jelentősége, in: Uő: *Tanulmányok I/II*, 164–165. A magyar fordítás közreadásakor, 1984-ben még egy gyakorlati teológiai szempontból lényeges kiegészítést adott írása második jegyzetében: „... a református egyházcsaládok egyre határozottabban szemben állnak az ún. Límai Nyilatkozat követeléseivel. Így pl. a német reformátusok testületei. Nincs szükségük a reformátusoknak úrvacsora helyett eucharistiára, az egyetemes papság helyett hierarchikus ordóra, az Egyház testvéri közössége helyett a pápára, a tisztességes és egyszerű istentisztelet helyett a laos és a clerus kettészakítására az egyházban.” (165–166. f2)

36 PÁKOZDY: Az exegézistől az igehirdetésig, in: *Theológiai Szemle* 4/5–6 – Új folyam (1961), 140–154., 146.

mit, ha az eddigi öreg prédikációk helyett (Lelkészi Tár), mondjuk neves ébredési igehirdetők lemezeit kezdi jártni. Igazi megtérése az lesz, ha az eredeti Igéhez tér meg, ha nem adja alább a XVI. századnál, holott neki ezerszerre könnyebb sokkal jobban élni az eredeti igével, mint a régi öregeknek, mivelhogy jobbnál-jobb segítő eszközei lehetnek, ha akarja.”³⁷

Minden mértékadó homiletika stúdium hirdeti: az igehirdetőnek megtért embernek kell lennie, s erre egyetértően bólintunk, mert evidenciának tartjuk. Pákozdy professzornak a fenti mondataira viszont teológushallgatók és lelkipásztorok hada szisszenhet fel, hogy talán ez már aztán túlzás... Pedig igaza van Pákozdy professzornak: a jövő igehirdetésének útja ma sem más, mert csak az eredeti Igéhez megtért lelkipásztorok odaszánt, fáradságos, de tiszta üzenettel megáldott szolgálataé a jövő. Legyen áldott az igehirdető és az értékes homiletikai útmutatásokat adó Pákozdy László Márton professzor emlékezete közöttünk!

Irodalom

- FEKETE K.: Pákozdy László Márton a professzor, az igehirdető és az ember, in: *Református Egyház* 45 (1993/9), 213.
- HERMELINK, J.: *Die homiletische situation*, Göttingen, 1992.
- LANGE, E.: *Chancen des Alltags. Überlegungen zur Funktion des christlichen Gottesdienstes in der Gegenwart*, München, Kaiser Verlag, 1984.
- MÖLLER, C.: Von der Schwierigkeit, „homiletisch“ zu Predigen und der besonderen Schwierigkeit, alttestamentliche Texte zu Predigen (HARMS, K.–OCHEL, J.–SELBACH, U. hrsg.: *Wechsel–Wirkungen* 65/3), Waltrop, Verlag Hartmut Spenner, 1991.
- PÁKOZDY L. M.: A Krisztus teljességéből táplálkozó Egyház, in: *Közlöny* 64/1–2 (1934), 6–7.
- PÁKOZDY L. M.: A német ébredés vallási vonatkozásai az Ige mérlegén, in: *Közlöny* 63/8 (1933), 3–5.; 63/9 (1933), 3–5.; 63/10 (1933), 3–4.; 64/1–2 (1934), 8–10.; 64/3 (1934), 7–8.; 64/4 (1934), 10–11.
- PÁKOZDY L. M.: A németországi egyház nagy kérdései egy nemzeti szocialista író könyve tükrében, in: *Theologiai Szemle* 10 (1934/4–6), 348–352.
- PÁKOZDY L. M.: A reformátori kor bibliaorái Zürichben, in: *Theologiai Szemle* 12 (1941), 106–108.
- PÁKOZDY L. M.: A szentkönyves vallások morfológiája és a Biblia magyarázata, in: *Theologiai Szemle* 14 – Új folyam (1971/1–2), 19–27.
- PÁKOZDY L. M.: A „tudományos” írásmagyarázat az igehirdetés szolgálatában, in: *Református Igehirdető* 26/5 (1946), 65–67.; 27/1 (1947), 1–5.; 27/3 (1947), 41–44.; 27/4 (1947), Borító II–III–IV.
- PÁKOZDY L. M.: „Tulajdon kezünkkel munkálkodván” – Hozzászólás a lelkesi összeférhetetlenség kérdéséhez, in: *Igazság és Élet* 10/2 (1944), 22–28.
- PÁKOZDY L. M.: Az ecclesia visibilis jelentősége az Egyház kontinuitásában, in: *Uő: Tanulmányok I/II– Válogatott tanulmányok az általános és bibliai vallástörténet köréből*, Budapest, 1985, 164–166.

37 PÁKOZDY: A tudományos írásmagyarázat, in: *Református Igehirdető* 26/5 (1946), 65–67., 66. A cikksorozat egy másik írásában ezt tovább folytatja: „Nyilvánvaló ebből, hogy éppen a »hívő« lelkipásztoroknak kell legjobban vágyakozniuk a Biblia új és jobb fordítása után, valamint a bibliai tudományok után.” (PÁKOZDY: A tudományos írásmagyarázat az igehirdetés szolgálatában, in: *Református Igehirdető* 27/3 (1947), 41–44., 42.

- PÁKOZDY L. M.: *Az Ebed Jahweh Deuterojesaja teológiájában*, 2. kiad., Budapest, Ráday Kollégium kiadása, 1989.
- PÁKOZDY L. M.: Az elrejtőzködő szabadító Isten, in: *Református Egyház* 24 (1954/6), 23–24.; 7 (1955/1), 19–20.
- PÁKOZDY L. M.: Az exegézis, a dogmatika és az igehirdetés néhány határkérdése, in: *Theológiai Szemle* 18 (1942/4), 212–233.
- PÁKOZDY L. M.: Az exegézistől az igehirdetésig, in: *Theológiai Szemle* 4 – Új folyam (1961/5–6), 140–154.
- PÁKOZDY L. M.: Az Ótestamentum magyarázatának alapkérdései, in: MÓDIS L. (szerk.): *Csikesz Sándor Emlékkönyvek IV*, Debrecen, 1942, 200–216.
- PÁKOZDY L. M.: Barth, Karl: Theologische Existenz heute. Heft 1–6. Barth Károly és a német egyház belső küzdelme, in: *Theológiai Szemle* 10 (1934/1–3), 228–233.
- PÁKOZDY L. M.: *Bibliaiskola*, Budapest, Kálvin Kiadó, 2007.
- PÁKOZDY L. M.: Hans Joachim Iwand emlékezete, in: *Theológiai Szemle* 3 – Új folyam (1960/5–6), 129–133.
- PÁKOZDY: Hogyan prédikáljunk az Ószövetség igéi alapján?, in: Adorján (szerk.): *Hirdesd az Igét... – Igehirdetők kézikönyve*, Budapest, 1980, 53–63.
- PÁKOZDY: Hogyan találjuk meg a Biblia szociális-etikai üzenetét?, in: Bodonhelyi-Gaudy-Makkai: *Az egyház a világban*, Budapest, 1948, 47–80.
- PÁKOZDY L. M.: Jogrend, igazságosság, békeség (rádiós igehirdetés), in: *Református Egyház* 27 (1975/12), 281–283.
- PÁKOZDY L. M.: József története a Bibliában és a vallásoktatásban, in: *Református Gyülekezet* 1/10 (1949), 21–32.
- PÁKOZDY L. M.: Miről és hogyan tesz bizonyóságot az Ószövetség?, in: *Theológiai Szemle* 6 – Új folyam (1963/9–10), 257–265.
- PÁKOZDY L. M.: „Tulajdon kezünkkel munkálkodván” – Hozzászólás a lelkesi összeférhetlenség kérdéséhez, in: *Igazság és Élet* 10/2 (1944), 22–29.